ಶಾಂತಿನಾಥ ದೇಸಾಯಿ: ಸಾಹಿತ್ಯ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ - ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತಿ ಕುರಿತು ಟಿಪ್ಪಣಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳು

ಪ್ರೊ. ಶಿವಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್ ಕೆ
ತುಮಕೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ತುಮಕೂರು

ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಸಾಧನೆಗೈದು ಮನುಕುಲದ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದು ತೆರೆ ಮರೆ ಸೇರಿದ ಧುರೀಣರನ್ನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿ ಅವರ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವ ಮೂಲಕ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವ ಕೆಲಸ ಎಲ್ಲ ನಾಗರೀಕ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಧುರೀಣರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃಷಿ, ತಾತ್ವಿಕ ಚಿಂತನೆ, ಹೋರಾಟ, ತ್ಯಾಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮನುಕುಲದ ನಿರಂತರತೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಭರವಸೆ ಇದೆ. ಇತಿಹಾಸದ ಪುಟಗಳನ್ನು ಸೇರಿರುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ರಾಜಕೀಯ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು, ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರು ಮತ್ತು ಸಾಹಿತಿಗಳು ತಾವಿದ್ದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಸೃಜನಶೀಲತೆ ಮತ್ತು ಚಿಂತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೀಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸಮಾಜಗಳಿಗೆ ನವೀನ ರೀತಿಯ ಮಾರ್ಗಾನ್ವೇಷಣೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು ತನ್ನ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ವತಿಯಿಂದ ಸಾಧಕರ ಹಾಗೂ ಧುರೀಣರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ. ಶಾಂತಿನಾಥ ದೇಸಾಯಿಯವರನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತಿಯೊಂದನ್ನು "ಶಾಂತಿನಾಥ ದೇಸಾಯಿ - ಸಾಹಿತ್ಯ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ" ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂದಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ಲಾಘನೀಯ.

ಮೇಲ್ನೋಟದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತಿ ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಶಿವಾಜಿ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದು, ಬೋಧನೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಸಕ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಸರಳ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಹೊಂದಿದ್ದ ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕ್ಯಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗೂ ಭಾಜನರಾಗಿದ್ದ ಪ್ರೊ. ಶಾಂತಿನಾಥ ದೇಸಾಯಿಯವರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಘನ ಸಾಹಿತಿಯನ್ನಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿರುವವರೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿದ್ವತ್ ಲೋಕದ ಖ್ಯಾತನಾಮರುಗಳಾದ ಯಶವಂತ ಚಿತ್ತಾಲ, ಪ್ರೊ. ಜಿ. ಎಸ್. ಆಮೂರ, ಪ್ರೊ. ಗಣೇಶ್ ದೇವಿ, ಪ್ರೊ. ಬಸವರಾಜ ಕಲ್ಗುಡಿ, ಪ್ರೊ.ಹೆಚ್. ಎನ್. ರಾಘವೇಂದ್ರ ರಾವ್, ಪ್ರೊ.ಟಿ.ಪಿ. ಅಶೋಕ್, ಪ್ರೊ.ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೆನ್ನಿ, ಪ್ರೊ. ಕೆ. ವಿ. ನಾರಾಯಣ, ಪ್ರೊ. ಸಿ. ಎನ್. ರಾಮಚಂದ್ರನ್ ಮುಂತಾದವರ ಲೇಖನಗಳ ಜೊತೆ ನವ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕುರಿತು ಕೃಷಿ ಮಾಡಿ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಹಲವಾರು ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರ ಬರಹಗಳು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾರೆ ಮೂವತ್ನಾಲ್ಕು ಲೇಖನಗಳಿದ್ದು ಪ್ರತಿ ಲೇಖನವೂ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ನವೀನತೆ ಮತ್ತು ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಅಗಾಧತೆ ಕುರಿತು ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಕೃತಿಯ ಮೊದಲ ಭಾಗವಾದ 'ಪರಿಚಯ' ದಲ್ಲಿ ಜಿ. ಎಸ್. ಆಮೂರ ಅವರು ದೇಸಾಯಿಯವರ ನವ್ಯತ್ವ ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, "ಕತೆ, ಕಾದಂಬರಿ, ವಿಮರ್ಶೆ ಈ ಮೂರು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯಿ ಅವರು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರಲ್ಲದೆ ನವ್ಯ ಚಳುವಳಿಯ ವಕ್ತಾರರಾಗಿಯೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದರು." ಮುಂದುವರೆದು, ದೇಸಾಯಿಯವರ ವೈಚಾರಿಕ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಆಮೂರ ಅವರು ದೇಸಾಯಿ ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ, "ನನ್ನದು ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ಪ್ರಭಾವಿತವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದಿ ಮಾನವತಾವಾದ". ಜಿ. ಎನ್. ದೇವಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಕೊಡುಗೆ ಎಷ್ಟಿದೆಯೆಂದರೆ ಎಷ್ಟು ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆದರೂ ಸಹ ಓದುಗ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅವರ ಬರಹಗಳ ಒಂದಷ್ಟು ತುಣುಕುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಉದ್ಗರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಿವಾಜಿ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಮನೆ ಒಂದು ುಟಿಣಜಟಟಜಛಿಣಣಚಿಟ ಚಿಜಜಚಿ ತರ ಇರುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತು ಯಾವುದೇ ಆಸಕ್ತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಅಥವಾ ಉಪನ್ಯಾಸಕ ಅವರ ಮನೆಗೆ ಯಾವಾಗ ಬೇಕಿದ್ದರೂ ಹೋಗಬಹುದಿತ್ತು ಎಂದು ದೇಸಾಯಿಯವರ ವಿದ್ವತ್ ವಲಯ ಕುರಿತಂತೆ ದೇವಿಯವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದೇಸಾಯಿಯವರ ಕಾದಂಬರಿ ಪ್ರಪಂಚ ಕುರಿತು ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ನವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಗಮನಾರ್ಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಸಂಕಥನಗಳು ಮತ್ತು ತತ್ವಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿದ್ದ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಜಥ್ಞುಣಜಟಿಣುಚಿಟ್ಥುಣ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಅವರ "ಮುಕ್ತಿ" ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಕಥಾನಾಯಕ ಗೌರೀಶನ ಮೂಲಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಯಶವಂತ ಚಿತ್ತಾಲ ಗಮನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾದಂಬರಿ "ವಿಕ್ಷೇಪ" ಕುರಿತು ಪ್ರೊ. ಕೇಶವ ಶರ್ಮ ಅವರು ಕಾದಂಬರಿಯ ನಾಯಕ ರಾಹುಲನಿಗೂ ಮತ್ತು "ಮುಕ್ತಿ"ಯ ಗೌರೀಶನ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ""ವಿಕ್ಷೇಪ"ದ ನಾಯಕ "ಮುಕ್ತಿ"ಯ ನಾಯಕನಿಗಿಂತ ತೀರಾ ಭಿನ್ನ ಎಂದೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರೊ. ಸಿ. ಎನ್. ರಾಮಚಂದ್ರನ್ ಅವರು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಭಿಮುಖ ಸಾಹಿತ್ಯದ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಸೃಷ್ಟಿ" ಕಾದಂಬರಿ ಕುರಿತು ಬಹಳ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಸಿ. ಎನ್. ಆರ್ ಅವರು "ಸೃಷ್ಟಿ" ಕಾದಂಬರಿಯ ರಚನೆಯ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ೧೯೮೭ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಸ್ವಾಭಿಮುಖ ಕೃತಿಯಾದ "ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧ" ಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಸಾಯಿಯವರು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಮೂಲಕ: ಒಂದು ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ? ಕೃತಿ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಓದುಗನ ಅಪೇಕ್ಷೆ-ನಿರೀಕ್ಷೆಗಳ ಪಾತ್ರವೆಷ್ಟು? ಮುಂತಾದ ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೆ ದೇಸಾಯಿಯವರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಬಹಿರ್ಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಅಂತರ್ಮುಖವಾಗಿ ತಮ್ಮತ್ತಲೇ ತಿರುಗಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಿ ಎನ್ ಆರ್ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನವ್ಯ ಮಾರ್ಗದ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹೊರಗಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಾಸ್ತವತೆಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಪ್ರೇರಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾನವೀಯ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೆ ಒತ್ತು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರೊ. ಹೆಚ್

ಎಸ್ ರಾಘವೇಂದ್ರ ರಾವ್ ಅವರು "ಬೀಜ" ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಯಾಂಸನನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಆಸಕ್ತಿದಾಯಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರೇವತಿಯನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುವ ಶ್ರೇಯಾಂಸ್ ಅವಳು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇರದಿದ್ದರೂ ಕೃಷ್ಣಾಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುವ ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಲು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಪ್ರಕಾರ ಆಂತರಂಗಿಕವಾದ ತುಡಿತಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಜಥಿಟಿಚಿಟಚಿಥಿ ಜಡಣಾಟುಟಭಡುಣಟ ಕಾರಣ ಎಂದು ರಾವ್ ಅವರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಸಾಯಿಯವರನ್ನು ಇದೇ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರೊ. ಗೀತಾ ವಸಂತ್ ಅವರು, "ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯ ಮೂಲಕ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಬಾಹ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಪೋರ್ ಕಳಚಿದಂತೆ ಕಳಚಿದಾಗ ಮೂಲಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ನಿಗೂಢತೆ ಬೆರಗು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ." ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶ್ರೇಯಾಂಸ್ ತನ್ನ ಬೇರುಗಳಿಗೆ ಮರಳಿ ತನ್ನ ನಿಜವನ್ನು ಕಾಣಲೆತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆ ದೇಸಾಯಿಯವರು ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ನವ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮನಶ್ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಇರುವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಸಣ್ಣಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವಾ ಅವರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಆಧುನಿಕತೆಯ ಮೂಲ ಜೀವನದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಲೇಖಕನ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕತೆ ಇರದ ಹೊರತು ವಸ್ತು ಶೈಲಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾವೀನ್ಯತೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮೂಡುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವಾ ಅವರು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹ "ಶೋಭನೆಯ ಹಾದಿ"ಯನ್ನು ಓದುಗರಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ರೋಲ್ಯಾಂಡ್ ಬಾರ್ಥ್ ಚಿಂತನೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯಿಯವರನ್ನು ನೋಡುವ ಪ್ರೊ. ಬಿ ವಿ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಅವರು, "ಯಾವುದೇ ಸಾಹಿತಿಯ ಯಾವುದೇ ಕೃತಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸಂವಹಿಸಬಲ್ಲದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ದೇಸಾಯಿಯವರ "ಕ್ಷಿತಿಜ" ಕತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೇಸಾಯಿಯವರ ಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಥಾನಾಯಕಿಯರು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದದ ನೆಲೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಅವರು ಗಮನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರೊ. ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೆನ್ನಿ ಅವರು ದೇಸಾಯಿಯವರ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಬರಹಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಓದಲು ಅಗಾಧವಾದ ಕೌಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಕೆಲವೇ ಓದುಗರಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯಿ ಕೂಡ ಒಬ್ಬರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ದೇಸಾಯಿಯವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವರು ಅಡಿಗರು, ಬೇಂದ್ರೆ, ಯು ಆರ್ ಅನಂತಮೂರ್ತಿ, ಯಶವಂತ ಚಿತ್ತಾಲ ಕುರಿತು ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ಓದಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವ ಚೆನ್ನಿ ಅವರು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕತಾವಾದ, ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ವಾದ ಮಿಳಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಾಲೇಜು ಮತ್ತು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಿಭಾಗಗಳ ಪಠ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೇಂದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಅಲಿಖಿತ ಸಮೀಕರಣವನ್ನು ದೇಸಾಯಿಯವರು ವಿರೋಧಿಸಿದರು ಎಂದು ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಜಿ. ಹೆಗಡೆ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. "ನಾವು ಕೇವಲ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಿಕ್ಷಕರಲ್ಲ; ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕಲಿಸುವ ಭಾರತೀಯ

ಶಿಕ್ಷಕರು" ಎಂಬ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿದ್ದ ದೇಸಾಯಿಯವರು "ಭಾರತೀಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಅಧ್ಯಯನ" ಶಿಸ್ತನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೆಗಡೆಯವರು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರೊ. ಕೆ. ವಿ. ನಾರಾಯಣ ಅವರು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ದೇಸಾಯಿಯವರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕುರಿತಂತೆ ಪತ್ರ ಮುಖೇನ ಉತ್ತರಿಸಿರುವ "ಸಂದರ್ಶನ" ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯಿಯವರು, "ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೆಂದರೆ ಸಮಾಜದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಾರಾಯಣ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಂತೆ ದೇಸಾಯಿಯವರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸಮಾನ ಪ್ರಜ್ಞೆ'ಯ ಕೇಂದ್ರ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೇಸಾಯಿ ಅವರು ಈ ರೀತಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ: "ನವ್ಯ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬರಹಗಾರ ತನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಆದಷ್ಟು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಶೋಧನೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕೇಂದ್ರ ಪಾತ್ರಗಳು ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಹಲವಾರು ನೈತಿಕ ಸಂದಿಗ್ಧಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ".

ದೇಸಾಯಿಯವರೊಡನೆ ನೇರ ಒಡನಾಟವಿದ್ದವರು ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಈ ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿ ಕೆ. ವಿ. ತಿರುಮಲೇಶ್ ಅವರು ದೇಸಾಯಿ ಅವರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಕವಿತೆಯೊಂದನ್ನು ರಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ದೇಸಾಯಿಯವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಆಳವನ್ನು ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇಸಾಯಿಯವರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗ ಸಂಘರ್ಷ, ಬಡತನ, ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ತಲ್ಲಣಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗ ಇರದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸುವ ಎಂ. ಎಸ್. ಶ್ರೀರಾಮ್ ಅವರು ದೇಸಾಯಿಯವರು ಮಾನವೀಯ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಗೆಳೆತನ, ಮಾಡುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಳುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಕುರಿತಂತೆ ಮೊದಲು ಮಾನವ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ದೈಹಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಂತರ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳನ್ನು ಹೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

"ದೇಸಾಯಿಯವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಮಹಿಳೆಯರು ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಿತೃ ಪ್ರಧಾನ ಲೋಕವೆಂಬ ಭಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊಸ ಜೀವನದ ಹುಡುಕಾಟವನ್ನು ಸವಾಲಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರು. ಆಶಾದಾಯಕವೋ, ದುರಂತವೋ, ಒಟ್ಟಾರೆ ತಮ್ಮ ಬದುಕಿಗೆ ತಾವೇ ಜವಾಬ್ದಾರರು ಇವರು". ಹೀಗೆ ಪ್ರೊ. ಬಸವರಾಜ ಕಲ್ಗುಡಿಯವರ ಮಾತುಗಳ ಮುನ್ನುಡಿ ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತಿ ದೇಸಾಯಿ ಅವರ ತಲೆಮಾರಿನ ಬರಹಗಾರರು, ಶಿಷ್ಯ ಬಳಗ ಮತ್ತು ಅವರ ನಂತರದ ತಲೆಮಾರಿನ ಬರಹಗಾರರು ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಲೇಖನಗನ್ನು ಬರೆಸಿ ಶಾಂತಿನಾಥ ದೇಸಾಯಿಯವರ ಸೃಜನಶೀಲತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಓದುಗರಿಗೆ ಉಣಬಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.